

A Horthy-kori filmhíradók kutatása és használata az oktatásban¹

A tanulmány leírja a filmhíradó műfaját, és részletesen tárgyalja a Horthy-kori filmhíradók történetét, kitérve a propaganda és közönség elérésének kérdésére is. Bemutat néhány lehetséges kutatási-vizsgálati szempontot, valamint egy példát arra: miként lehet a világháborús erőszak ábrázolását elemezni. Mindennek az is a célja, hogy a filmhíradók oktatásban való használatában eligazítson, ahhoz ötleteket adjon.

Tanulmányomban a filmhíradók történetét és ezek oktatásban való felhasználását járom körül. A témaválasztást az is indokolja, hogy a 2012-ben kiadott nemzeti alaptanterv tananyagelosztása jelentősen elmozdult a 20. század felé, és emiatt a jövőben a történelemtanításban több lehetőség lesz olyan tipikusan múlt századi (tömeges médiafogyasztásra szánt) források gyakoribb alkalmazására, mint például a fénykép, a hangfelvétel vagy a film (Nemzeti alaptanterv, 2012; Kerettanterv, 2012). E megfontolás miatt érdemes kiemelten foglalkozni az új- és a jelenkor forrásai feldolgozásához szükséges médiatudományi kérdésekkel.

A dolgozatban egy speciális, a mai generációk számára szinte ismeretlen műfajjal, a filmhíradóval foglalkozom, a következő gondolatmenetet követve. Felvezetésként a filmhíradó műfajáról, majd röviden a magyar sorozatokról általánosságban, a felsorolás szintjén ejtek szót. A tanulmány a Horthy-korszak filmhíradóira koncentrál, így ezekről részletesebben is írok. A következő nagyobb egység a híradófilmek forrásként való felhasználásához ad szempontokat; ezt példák bemutatásával egészítem ki.²

A filmhíradó mint műfaj

Elsőként a műfaji jellegzetességeket érdemes számba venni, mivel ma már nem egyértelmű, hogy mit jelöl a filmhíradó fogalma. A műfaji sajátosságokat a Horthy-korszak sorozatai alapján határozom meg, bár ezek a korábbi és a későbbi szériákra is minden probléma nélkül vonatkoztathatók (a műfaji sajátosságokat Homoródy József [1965] nyomán ismertetem).

A hazai gyártású filmhíradók mindig több, egymáshoz többé-kevésbé lazán kapcsolódó témát mutattak be a nézőnek. Az adásokon belüli témák, illetve az azokat követő filmek (a híradót játék- vagy dokumentumfilmek kísérőműsoraként vetítették) az egyes híradóegység kontextusát teremtették meg, gyakran kontrasztossá téve, kiemelve egy-egy hírt. A szórakoztatás és a tájékoztatás kettősségét ötvöző hírfüzérekre jellemző a hírek bulváros (tabloidszerű), összevisszaság érzetét keltő egymásutánja és tálalása (Sipos, 2013): az 1941. júliusi 908. adás például a következő híregységeket vonultatta fel (a hírek címei szerint): Medvebocskok a svéd állatkertben – GPU borzalmak Lembergben – Támadás szovjet repülőterek ellen – Rajcsányi–Raffay-esküvő – Budapest úszóbajnoksága – Peng a kasza – Csapataink nyomán Galíciában.

A viszonylag állandó terjedelem is műfaji jellemzőnek tekinthető: a magyar filmhíradók teljes hossza átlagosan hat-tíz perc között mozgott, és hat-nyolc darab fél-másfél perces hírt tartalmazott. Ez változott rendkívüli esetekben, például jelentős személyek (Teleki Pál, Horthy István stb.) temetéséről szóló hírek, háborús hírek, ünnepek, rendezvények (nemzetközi vásár, diplomáciai látogatás) bemutatása esetén. Ám még a kivételek sorában is egyedül áll Herczeg Ferenc 26 perces ünnepi monológja Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja alkalmából.

¹ A tanulmány alapja az Evangélikus Iskolák Történelemtanárainak I. Konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Az 1918–1949 között készült és fennmaradt filmhíradók nagy része elérhető a <http://filmhiraadokonline.hu/> oldalon.

Az állandó terjedelem mellett fontos a periodikus megjelenés is, ami esetünkben heti rendszerességet jelent, és amit a számozással követhetünk. A „rendes” összeállításokon felül léteztek különkiadások is: 1941-ben például az első a *Jugoszláv repülőtmadás Szeged ellen* címet viselte, majd következett az *Előrenyomulás a Bácskában*. 1942-ben egy-egy adás készült Ribbentrop és Ciano magyarországi látogatásáról, a kormányzó helyetteséről és megválasztásáról. Sajnos a különkiadások nem találhatók az interneten.

Mivel a filmhíradó egyik célja a tájékoztatás volt, a szerkesztők igyekeztek friss hírekkel szolgálni, illetve az aktuális híreket az eseményről készült hiteles, vagyis nem „eljátszott” képanyaggal bemutatni. Ez természetesen idővel alapvető elvárássá vált, bár nem mindig teljesült maradéktalanul. A többi médiumhoz képest ebben, az így megteremtett hitelességben volt a filmhíradó legnagyobb előnye.³ Bálint György ezt 1937-ben háborús felvételek kapcsán így fogalmazta meg: „A nézőnek olyan érzése van, mintha maga is ott volna. Szinte érzi a pörkölt bőr vagy a bomló hús szagát [...igaz,] pár szemvillanásig tart csak az egész” (Bálint, 1981: 118–120).

A hitelességben rejlett a filmhíradó készítőinek egyik legnagyobb nehézsége, hiszen a stáboknak jó előre tudniuk kellett, hogy mikor, hol és mi fog történni. A helyszínre utazás, a technika beüzemelése, a megfelelő kameraállás kiválasztása időigényes volt, ami behatárolta a filmhíradókban megjelenő felvételek tematikai körét és a filmes megjelenítést is. Mindez kiütözik például a világháborús felvételek, különösen a harci jelenetek esetén, mivel az operatőr és felvevőgépe nem lehetett jelen az összecsapások helyszínén. A frontról gyakran csak hitelesítő képeket szerkesztettek az adásokba (például a tájról, a városokról), a megrendezett harci jeleneteket itthon forgatták le (Nemeskürty, 1983; Bokor, 1973). Ezekben a képsorokon tetten érhető a készítő azon szándéka, hogy ha nem lehet helyszíni felvételeket készíteni, legalább realisztikus jelenetek kerüljenek a nézőközönség elé, megtartva a hitelesség látszatát.

Egészen az 1930-as évek kezdetéig néma adásokkal találkozunk, a technikai fejlesztések után jelent meg és terjedt el a hangos filmhíradó. A filmfelvételek ugyanakkor a korszakban végig fekete-fehérek. A filmhíreket felvezető, a látottakban előre eligazító inzertszövegek szerepe a narráció⁴ miatt csökkent – bár a feliratok csak az 1940-es években tűntek el végképp. A filmfelvételeken és az inzerteken kívül rendre felbukkannak különféle, a mai néző számára is ismerős vizuális megoldások is, például grafikák, térképek, lassítások. (Említésre méltók Vértes Marcell karikatúrái, amelyek – a későbbiekben tárgyalt – *Az Est Film* heti hírösszeállításainak utolsó egységeként a hírekre reflektáltak.)

Végezetül fontosnak tartom leszögezni, hogy a filmhíradó közege a mozi volt, heterogén nézőközönség tekintette meg ezeket a filmeket, azaz közösségi élményt jelentett. Külön izgalmas kérdés, hogy milyen módon reagált egy-egy hírre a nézősereg, illetve hogyan viszonyult ehhez a hatalom és a filmhíradó szerkesztősége. A válaszadást azonban rengeteg kutatásnak kell még megelőznie (Bowles, 2004). Annyit azonban érdemes megemlíteni, hogy a hatalom figyelmét sem kerülte el a tény, hogy a mozi közönsége reagál a látottakra. A 63.000/1939. B. M. rendelet leszögezte, hogy „Az időszerű események bemutatásával kapcsolatban mindenemű [*sic!*] tetszés, vagy nemtetszés nyilvánítása (taps, fütty, püsszegés stb.) tilos.”⁵

3 Roland Barthes a *Világokamra* című munkájában azt írja, hogy „a Fotográfiára azonban nem hat semmiféle közvetítő, a fotó nem kitalál, hanem hitelesít, maga a hitelesítés. Az a néhány fogás, amelyet olykor megenged, nem bizonyító erejű, hanem ellenkezőleg, szemfényvesztés; a fotográfia csak akkor nehézkesen bonyolult, ha csal. Ugyanúgy nem hazudik soha, mint Kasszandra, de nem a jövőről profétál, hanem a múlt szövegét tekintet.” A hitelesítés szempontjához hozzá tartozik, hogy a képen ábrázoltat az, aki a kamera mögött állt, vagyis aki a képet készítette, személyesen, teljes életnagyságban látta, és ezzel a képet néző befogadó is tisztában van (Barthes, 1985: 97; 98–99). Barthes fenti megállapításait érdemes megfontolni a filmhíradót illetően is.

4 Érdemes megjegyezni, hogy a vizsgált korszak filmhíradói rendre férfiak hangján szóltak meg, bár akadt kivétel, például az 1932. októberi 453-as sorszámú *Magyar Világhíradó* narrátora nő volt. A hangos filmhíradóban nem volt jellemző az interjú-szituáció (azaz egy riporter és egy interjúalany – spontán – párbeszéde), bár az 1930-as évek elejéről szintén hozhatók kivételt képező esetek: Dr. Sipőcz József polgármester a főváros jóléti intézményeiben. *Magyar Világhíradó*, 406. 1931. december, <http://filmhíradokononline.hu/watch.php?id=50> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.). Május elsején négyezer lakás cserélt gazdát Budapesten. *Magyar Világhíradó*, 428. 1932. május, <http://filmhíradokononline.hu/watch.php?id=198> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

5 *Magyarországi rendeletek tára*, 1939. II. kötet. Budapest, Magyar Kir. Belügyminisztérium, 1940. 1465.

Filmhíradó-sorozatok Magyarországon

Mivel a magyarországi híradófilm-sorozatok feldolgozásával a történetírás egyelőre adós (és a filmtörténeti összefoglalók is csak röviden – gyakran egymást ismételve, esetenként tévesen [például Cunningham, 2004] – szólnak ezekről), röviden írnom kell a magyarországi filmhíradó történetének néhány állomásáról és az egyes filmhíradó-sorozatok főbb jellemzőiről.

Magyarországon a Lumière-testvérek első nyilvános vetítése után alig fél évvel (!), a millenniumi rendezvényeken találkozhatott a közönség a filmmel, ezzel az új érdekességgel (Knežević, 1995; Nemeskürty, 1983). A filmfelvételek szaporodtak ugyan, sorra nyíltak előbb az alkalmi vetítőhelyeségek, majd a mozik, azonban a dualizmus éveiben a kormányzat még nem használta tájékoztatásra az eszközt. Filmgyártással, -forgalmazással és -vetítéssel, valamint az eseményekről mozgóképes tudósítás készítésével magánvállalkozások foglalkoztak. Ez utóbbira példa a *Kinoriport*, amelynek már az 1914-es híradóadásain megmutatkoznak a műfaji jellegzetességek: az eladhatóságot figyelembe véve a szórakoztatást és a tájékoztatást ötvözték a készítőik.⁶

A filmhíradó „aranykora” az I. világháború után jött el. 1918 szeptemberében indult útjára például a *Pesti Napló* filmriport-sorozata (Lengyel, 2006), valamint *Az Est* híradófilm-szériája, amelyből 20 szám készült el. Az új médiumot a Népköztársaság vezetői már sokkal inkább igyekeztek saját céljaira felhasználni, illetve a jórészt a *Pesti Napló* és *Az Est* című liberális napilapok munkatársai által készített *Az Est Film* híradóit is a kormányzat elképzeléseivel összhangban szerkesztették. A sorozatban rendre feltűntek a politikai-közéleti események, amin nem lepődhetünk meg, hiszen a rendszer emblemikus figurája, Károlyi Mihály gróf kijelentette: „A filmet a legerősebb népies agitációs fegyvernek tartom, és a jövőben még sokkalta nagyobb, hatékonyabb eszköze lesz az agitációnak” (idézi Molnár, 1983: 33). A propagandacélú felhasználást jól jellemzi, hogy 1919-ben francia nyelvű inzertfeliratok kerültek a politikai üzenetekkel teli 17. adásba,⁷ illetve az Amerikai Egyesült Államok területére a forradalomról készült *Az Est Film* 360 példányát juttatták el (Nemeskürty, 1983). A filmművészek és a filmgyártásban részt vevő szakmunkások közül sokan szimpatizáltak a baloldali mozgalmakkal, és ők maguk szorgalmazták a filmipar államosítását. A hatalom tehát számíthatott a filmszakmára.

A Népköztársaságot 1919 tavaszán a Tanácsköztársaság váltotta, ami természetesen a filmiparban is nagy változást hozott. Az államosítás után a sokat idézett Lenin-szentenciának megfelelően („Az összes művészetek közül számunkra legfontosabb a film!”) nagy odafigyeléssel készítették a *Vörös Riport Film* címen futó filmhíradó-sorozatot, amely a kommunista hatalomnak megfelelő módon tudósította a nézőket minden fontos eseményről. Ezt a sorozatot a Horthy-korban a híradókészítők mintának tekintették, nagy gonddal őrizték és tanulmányozták (Nemeskürty, 1983). Az ellenforradalom ugyanakkor más módon is hasznosította, mivel bizonyítékot jelentett az igazságszolgáltatás számára a „bolsevik bűnök” üldözése során (Molnár, 1983).

A „szegedi gondolat” győzelemre jutása után néhány évet vett igénybe, amíg a konszolidáció alatt a rendszer életre hívta saját filmhíradó-sorozatát, amely kezdetben *Magyar Híradó*, később *Magyar Világhíradó* néven került a mozikba. Erről részletesen a következő fejezetben írok.

A nyilas hatalom saját sorozatot indított *Hungarista Híradó* néven, de ez természetesen éppoly rövid életű volt, mint a rendszer maga – bár attól eltérően meglepően „mérsékelt” hangneműek az elkészült adások.

A filmhíradó mint a politikai tájékoztatás/propaganda eszköze 1945 után is népszerű maradt. 1947-ben Ortutay Gyula (ekkor az MTI elnöke) a Tájékoztatásügyi Minisztérium költségvetéséről szóló nemzetgyűlési vitában előadóként így nyilatkozott:

„Állítom, hogy a rádió mellett alig van hatásosabb eszköz a magyar élet eredményeinek ismertetésére, mint a jól megszervezett filmhíradó szolgálat, valamint az oktató, demokráciára nevelő filmek típusának mielőbbi megteremtése, sőt még a játékfilmgyártás is.”⁸

6 A korszakból kiemelkedik a IV. Károly koronázásáról szóló – az oktatásban is jól használható – összeállítás. A felvételeket lásd Pálffy (é. n.).

7 A híradó az 1919. márciusi szatmári látogatásról szól, a képsorokon Károlyi Mihály mellett Böhm Vilmos, Pogány József és Nagy Vince is megjelent.

8 A nemzetgyűlés 96. ülése 1947. évi február hó 14-én, pénteken. In: *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója*. V. kötet. Budapest, Athenaeum, 1952. 567.

A világháború utáni évek újabb híradókat hoztak: a kormányzat mellett a pártok is megkezdték saját híradósorozatuk pergetését.⁹ Ezen a téren is a kommunisták jártak élen. Az MKP rövid idő alatt lefoglalta és átjászotta a Horthy-korban monopolhelyzetben lévő Magyar Filmroda Rt. vagyonát (például a mozikat és a nyersanyagkészletet) a kommunista vezetés alatt álló, frissen létrehozott Magyar Filmipari Részvénytársaságnak (Mafirt) (Lajta, 2001; Z. Karvalics & Andreides, 2006; Halász, 2013). A filmipar újabb államosítását és egyneműsítését követően alapított *Magyar Filmhíradó* nevű sorozatot egészen 1991-ig szerkesztették. Az idő ekkorra már eljárt a mozikban vetített filmhíradó felett, hiszen szerepét átvette a televíziós híradó; így azután maga a műfaj is eltűnt a média világából (Petrik, é. n.).

Filmhíradók a Horthy-korszakban

A legtöbb (az interneten is) elérhető filmhíradó a Horthy-korszakból maradt fenn, ezekkel részletesebben is érdemes foglalkozni, hiszen felhasználásukra – a technikai adottságoktól függően – akár iskolai közegben is mód nyílna.

A korszak vezető politikusaiknak a híradófilmhez való viszonyát az első világháború és természetesen a vereséghez és Trianonhoz vezető okok határozták meg. Úgy látták, hogy ezért a társadalmi rend felborítása és az ez elleni lazítás a felelős, amiben viszont a mozinak is szerepe volt (és még a bűnözés terjedésének okaként is megjelölték, lásd Bihari, 2008). Ezen felül a világháborút totális propagandaháborúként is értékelték, amelyben a központi hatalmak szintén alulmaradtak (Sipos, 2010; Tegel, 2004). A legyőzöttek képlete szerint a győztesek jobban behálózták a világot a média útján, és nagyobb hatáskörrel befolyásolták a médiafogyasztókat, ami elősegítette sikerüket, mivel a győzteseknél a hátszágban nem következett be lázadás. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a sajtót és a médiát a propaganda hatásának tekintetében „mindenhatóknak” tekintették (Bajomi-Lázár, 2006; Sipos, 2011). Brachfeld Olivér pszichológus 1937-ben így nyilatkozott:

„Németországban egynéhány élesen látó ember belátta, hogy a világháborút a központi hatalmak nem a harctéren, hanem elsősorban a propaganda terén veszítették el. Úgy vigyázzunk, mondták ezek a sajtó- és propagandakutatók [...], hogy ez az eset meg ne ismétlődhessen, és hogy egy netalán bekövetkező háború esetén ezúttal alaposabban legyünk fölkészülve a sajtóproblémák terén is!” (idézi Sipos, 2002: 88).

Magyarországon már az 1920-as években megkezdték a felkészülést. Az évtized elején az Ormos Mária által médiavezérnek titulált egykori katonatiszt, Kozma Miklós vezényelte le a média (újra)szervezését, valamint az államnak a médiastuktúrában történő újrapozicionálását (Ormos, 2000; Záhonyi-Ábel, 2012). Ennek volt egy-egy eleme a Magyar Távirati Iroda (MTI) felfuttatása, illetve az ennek tulajdonában lévő Magyar Rádió, valamint a Magyar Filmroda Rt. (MFI) megalapítása (Pirityi, 1996). Ez a kormányzathoz szorosan kötődő vállalatcsoport a mindenkor kormányzó erők céljait – beleértve a hatékony propagandát – szolgálta. Ezért is nevezzük a forma szerint magántulajdonban álló MTI-t félhivatalos hírügynökségnek.

Rátérve a filmhíradóra, elsőként érdemes röviden felvázolni a Magyar Filmroda sorozatának fejlődését, amely az alapító irat szerint kifejezetten „magyar tárgyú propaganda filmhírszolgálat belföldön” (idézi Molnár, 1972–1974: 15; Ormos, 2000: 102–103, 142–143). Az alapítást követő évtől, 1924-től vetített *Magyar Híradó* célja az volt, hogy – Kis Ferencet, a korszak neves színészét idézve az első hangos adásból – „habár némán is, de az élet elevevességével pergesse le a magyar ünnepek és hétköznapi eseményeit”.¹⁰ Ettől kezdve a sorozat számozott darabjai és a különkiadások két évtizeden keresztül hetente készültek; a folyamatos munka természetesen jó hatással volt a híradó színvonalára is

⁹ A különböző pártok közti versengés a filmgyártás és a moziüzemeltetés területére is kiterjedt. Ebben nagy szerepe volt a kifejthető propaganda mellett annak, hogy egy-egy mozi jelentős bevételt produkált a háborúból újjáéledő országban. Minderre lásd: Vass & Zalai K. (1992); Tóth (1993); Hubai & Szabó (1998); Murányi (2005).

¹⁰ Kiss Ferenc köszöntője az első hangos filmhíradóban. *Magyar Világhíradó*, 398. 1931. szeptember, <http://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=1> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

(Kurutz, 2001). Az intézmény komoly politikai hátszelet kapott az egész korszakban: 1926-ban a vallás- és közoktatási miniszter, gróf Klebelsberg Kunó elrendelte a magyar híradófilm-sorozat játékfilmek előtti kötelező vetítését, azaz lehetővé vált a mozik közönségének propagandacélú elérése. A sorozat forgalmazása, országos terjesztése ezáltal biztosítottá vált, a rendelet stabil helyzetbe hozta a *Magyar Híradót* (Lajta, 2001). Ám nem volt monopolhelyzetben, ugyanis a hazai híradóssorozat mellett láthatóak voltak a német és olasz szolgálatok heti összeállításai, továbbá a Paramount, a Fox és a Pathé híradói is (Nemeskürty, 1983).

Az 1920-as évek végén szélesedett az ország külpolitikai mozgástere, ami magával hozta, hogy az MFI 1928-tól csereegyezmények útján külföldi híryananyagokhoz is hozzájutott, amelyeket beleszerkesztett a magyar híryananyagba, illetve magyar anyagokat is eljuttatott külföldi vállalatoknak, elsőként az olaszoknak. Kozma végig ügyelt arra, hogy a híradó hozza a nyugat-európai nívót, az újabb befektetéseknek köszönhetően (a Filmiroda számára német Tobis-Klang hangos filmfelvevő berendezés vásároltak) az 1931. szeptemberi 398. adástól hangos felvételek kerültek a mozikba, ettől kezdve pergett a sorozat *Magyar Világhíradó* néven. A vállalat mozgásterét tovább növelte, hogy „a médiavezér” közbenjárására 1939-től Budapest belvárosában Híradó Filmszínház néven a vállalat saját, elsőhetes mozgóképszínházat működtetett, amely egész nap híradókat, dokumentumfilmeket és úgynevezett kultúrfilmeket¹¹ játszott. Az igények növekedtével még egy hasonló mozi nyitására sor került Belvárosi Híradó Filmszínház néven.¹² A mozihálózat Budapesten és a nagyobb városokban koncentrált (miként a modern játszóhelyek is), ezért volt nagy előrelépés, amikor 1942-ben a (16 mm-es filmet vetítő) „keskeny mozgók” számára is elrendelték a kötelező vetítést, így a kisebb (főleg vidéki) mozik nézői is minden film előtt megnézheték – legalábbis elvben – a *Magyar Világhíradót*. A háború alatt a nyersanyaghiány, a frontvonal mozgása, majd a nyilas hatalomátvétel korlátozta az MFI munkatársainak lehetőségeit, de a híradó egészen 1944 decemberéig készült, mígnem az 1084. adás utolsó kockáival maga a sorozat is véget ért.

A médiával kapcsolatos kutatások esetén mindig érdemes feltenni a kérdést, hogy hányan, illetve kik fogyasztották az adott terméket. Sajnos ennek megválaszolására egyelőre nem vállalkozhatok, de az fontos adalék, hogy hány mozgóba és milyen módon jutott el egy-egy adás. Első lépésként érdemes a mozik számából és befogadóképességéből kiindulni.

	Országosan	Budapesten
1914	–	108
1918	–	77
1924	–	79
1928	488	87
1929	530	92
1933	414	77
1934	410	75
1938	517	81
1939	581	–
1943	770	–

1. táblázat

Az országban és Budapesten működő mozgóképszínházak száma¹³

¹¹ A kultúrfilmek egy-egy témát feldolgozó, ismeretterjesztő jellegű rövidfilmek voltak, amelyek – a közönség hangulatának semlegesítése érdekében – a híradó és a főműsor közt kaptak helyet. Témájuk igen változatos volt, városokat, tájakat, kulturális értékeket mutattak be szórakoztató formában (Kurutz, 2001). Néhány cím az MFI – a külföldi forgalmazókat is célzó – kultúrfilm-jegyzékéből: *Film a filmről, A történelmi Erdély, Úgetők élete, Paprikatermesztés, Bölcsőtől az iskoláig stb. Magyar Filmiroda Rt. Kultúrfilm Jegyzéke 1942*. Budapest, Pallas, 1942.

¹² Sándor (1997); sz. n. (1939b); v. d. (1940).

¹³ Az adatok forrása: Castiglione (1929:); *Magyar Statisztikai évkönyv. Új folyam. XXXVII. 1929*. Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1930. 280; *Magyar Statisztikai évkönyv. Új folyam. XXXVIII. 1930*. Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1931. 281; *Magyar Statisztikai évkönyv. Új folyam. XLIII. 1935*. Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1936. 347; *Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve. XXII. évf. 1934*. Szerk.: Dr. Illyefalvi I. Lajos. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1934. 421; *Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve. XXVII. évf. 1939*. Szerk.: Dr. Illyefalvi I. Lajos. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1939. 522; Castiglione (1939a; 1939b); Gyimesy Kásás (1943).

Az adatsorból látható, hogy országos szinten az 1920-as években a világválság kitöréséig fokozatosan nőtt a mozik száma, majd átmeneti csökkenés (a gazdasági helyzet romlása, a hangos filmre való technikai áttérés és a moziengedélyesek revíziója)¹⁴ után a világháború kezdetén 581 kisebb-nagyobb filmszínház működött. Ezeknek átlagosan ötöde a fővárosban volt, és a nagyobbak közé tartozott. A nézőhelyek számát illetően elmondható, hogy 1927-ben 453 mozira 171 500, míg 1930-ban 530 mozira 180 400 férőhelyet regisztráltak, 26 millió, illetve 19 millió eladott jeggyel.¹⁵ Sajnos a háborús időszakot illetően – egyelőre – nem rendelkezem hasonló statisztikával, bár a korábbi (I. világháborús) tendenciákat és a mozik számának növekedését figyelembe véve a mozgókép népszerűsége a fokozott „híretség” miatt valószínűleg nőtt (a sajtóra és a rádióra vonatkozó adatokat lásd Sipos, 2011: 77–84). Gyimesy Kásás Ernő, a *Magyar Film* című filmkamarai szaklap munkatársa 770 mozival számolt 1943-ban, amelyek közül 189 a területi visszacsatolásoknak köszönhető: 40 felvidéki, 15 kárpátaljai, 40 észak-erdélyi és 89 délvidéki mozi kapcsolódott be az országos hálózatba (Gyimesy, 1943: 7). Nem meglepő, hogy Gyimesy Kásás így nyilatkozott az 1000. híradóadás okán:

„Megállapítható, hogy a Magyar Világhíradó nézőinek száma többszörösen felülmúlja legnagyobb példányszámban megjelenő magyar napilapok olvasóinak számát. Szerkesztése felelősségteljes munkát jelent” (Gyimesy, 1943: 8).

A filmhíradó jelentőségét tekintve a nézőszám önmagában természetesen csalóka. A terjesztői hálózat részletes működését egyelőre nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy a moziról mozira vándorló kópiák – optimális esetben – az 1920-as évek második felében még 33 hét alatt, 1943-ban már „csak” 14 hét alatt járták körbe az ország filmszínházait, ami az aktualitást (és az aktuális hírekhez kötődő propaganda hatását) – legalábbis az utolsó pontokon – erősen megkérdőjelezi.¹⁶ A háborús években a nyersanyaghiány és a front átvonulása miatt a mozgókép ellátása messze nem lehetett tökéletes. E tekintetben a rádió és a sajtó a filmhíradó előtt járt.

A filmhíradó mint forrás

A híradófilmek kutatása és tanórai alkalmazása¹⁷ kapcsán elsőként kell említeni, hogy a www.filmhiradokonline.hu oldalon néma és hangos filmhíradók is szabadon hozzáférhetők, kereshetők, ráadásul szakmai címkékkel látták el az adásokat. Azt is meg kell azonban említeni, hogy bár még valószínűleg jó ideig nem találkozhatunk a tankönyvekben vagy az érettségimozgóképpel, érdemes színesíteni a tanórákat filmmel, hiszen az alapvetően szövegekkel és állóképekkel illusztrált/alátámasztott érvelések a múltból statikus képet rajzolnak, ami a filmnek köszönhetően dinamizálható, megeleveníthető.¹⁸

A film továbbá alkalmas arra, hogy más forráscsoportokhoz képest újszerű, más vagy azonos jelentéstartalmakat tárjunk fel. A propagandának egy új oldalára hívhatja fel a figyelmet például a témaszelekció egyszerű vizsgálata: vizuális források esetén is mindig érdemes feltenni a kérdést, hogy ki vagy mi *nem jelenik meg*. E téren példaként az elhallgatást hoznám, ami az ellenzék (érdemes rákeresni a tüntetésekre, a demonstrációkra), a német megszállást, illetve a zsidóság

14 A mozgóképszínházak működtetése hatósági engedélyhez volt kötve, amelyet a hatóság felülvizsgálhatott és ezt követően megvonhatott. (A statisztikákban gyakran megkülönböztették az engedélyesek és a működő mozik számát.) Revízióra sor került az I. világháborút követően, a gazdasági világválság, majd a II. világháború alatt. A második zsidótörvény értelmében például a belügyminiszter a „nemkeresztények” részére kiadott „mutatványengedélyeket” felülvizsgálhatta és megvonhatta. A törvény azt is tiltotta, hogy keresztények a maguk neve alatt, de zsidók számára szerezzenek engedélyt. Lásd sz. n. (1939a: 1–2).

15 *Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XXXV. 1927.* Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1928. 240; *Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XXXVIII. 1930.* Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1931. 281.

16 A mozikat az új filmek bemutatása alapján kategorizálták. Természetesen a legjobb helyzetben a premier- vagy elsőhetes mozik voltak (ezért is sürgette Kozma, hogy az MFI saját mozit kapjon), ezeket követték a másod-, harmadhetes stb. mozgók. Összehasonlításképpen: a német filmhíradók esetében az 1930-as években 16 hét kellett ahhoz, hogy terjesztői hálózat utolsó pontjára is eljusson a filmanyag. A II. világháború idejére ezt a kópiák számának megnövelésével néhány hétre csökkentették (Hoffman, 2004).

17 A mozgóképpel kapcsolatban kiindulásként lásd Stradling (2001); Varga (2013); Varga (2014); Lénárt (2010).

18 Itt szeretném felhívni a figyelmet a *Gramofon Online* oldalra, ahol a XX. század első felének zenei kultúrájában kalandozhat az érdeklődő, lásd <http://gramofononline.hu/>.

diszkriminációját is övezi. Ami az utóbbit illeti, az 1939–1944 közötti anyagból a zsidóságot ért diszkrimináció és üldözés rendre kimarad; egyetlen példa akad az antiszemitizmus híradófilm megjelenésére, 1944-ben: „Megkezdték a zsidó irodalmi termékek megsemmisítését.”¹⁹ Az elhallgatás nem volt kivételes. A német megszállás alatt álló Franciaországban forgalmazott *Actualités Mondés*ban és a német filmhíradóban is hasonló volt a helyzet. Brett Bowles magyarázata szerint a szerkesztők tartottak attól, hogy az antiszemita tartalmú hírek németellenes megmozdulásokra, illetve a zsidóság melletti állásfoglalásra ösztönözték volna a nézőközönséget (Bowles, 2004; Tegel, 2004).

A híradók tematikai sokszínűsége lehetővé teszi, hogy a világháborúk közötti Magyarország megismeréséhez ne csak politika- vagy jogtörténeti megközelítést alkalmazzunk. A bulvár, a sport, az építészet, a város–vidék, a nők, a gyerekek, a divat, a hadsereg, a tudomány, a gazdaság, az ünnepek, a diplomácia, a reprezentáció, a vadászatok, a lokális események stb. csak néhány olyan téma, amelyről rendre peregetek képek (Turbucz Dávid például a filmhíradókban is vizsgálta Horthy Miklós alakját, lásd Turbucz, 2010).

Az egyik legfontosabb, leginkább megfogható mégis a híradók propagandaértéke. Ebből szűrhető le, hogy a rendszer milyen képet sugárzott magáról, milyen irányba igyekezett terelni a moziba járó közönséget. E téren rávilágíthatunk manapság is működő mechanizmusokra, sémákra, így a történelemórai tudás adaptálható tudássá, készséggé válhat.

Példa: háború és pusztulás

A következőkben a példa kedvéért két filmhírt állítok szembe egymással. Az első a már említett 1941. évi 908. adás, amelynek szövege a következő:

„Lemberg felszabadult lakossága lelkesen fogadja a bevonuló német csapatokat. Az elmenekülés előtti utolsó napokban a GPU-ügynökök borzalmas kegyetlenséggel az ukrán lakosság százait végezték ki.”²⁰

A második az 1944. áprilisi 1051. adás. Ebben ez a narrátor szövege:

„A nagyhét elején angolszász repülőgépek támadást intéztek hazánk területe ellen. Számos helyen bombákat dobtak le. A Budapest elleni terrortámadásnak túlnyomórészt polgári célpontok estek áldozatul. Kiseberek békés polgári otthonai pusztultak el a gyilkos bombáktól. A tehetetlen betegeket sem kímélte meg a támadás. A budapesti Szent László kórházra mintegy harminc bomba hullott.”²¹

Azért ezt a két hírt választottam, mert noha az első még a magyar hadbalépés korai szakaszában készült, míg a második már a magyar földön zajló háborúból tár elénk egy részletet, van közös pontjuk is: mindkettő a pusztulással és pusztítással kapcsolatos, és könnyen értelmezhető a propaganda felől (a háború képi ábrázolásához lásd Susan Sontag [2004] gondolatébresztő munkáját). Itt csupán ízelítő gyanánt térek ki a propagandára.

¹⁹ Megkezdték a zsidó irodalmi termékek megsemmisítését. *Magyar Világhíradó*, 1062. 1944. június, <http://filmhivadokonline.hu/watch.php?id=5748> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.). A *Hungarista Híradó*ból nem maradt ki a zsidóság sztereotip megjelenítése: Nemzetiszocialista hatalomátvétel. *Hungarista Híradó*, 0. 1944. október, <http://filmhivadokonline.hu/watch.php?id=5883> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.). Korábban a külföldi híryanagban szerepel – szintén kivételként – a következő: A német bojkottmozgalom. Berlini riport a Hitler-kormány által elrendelt egynapos zsidóellenes bojkott napjáról. *Magyar Világhíradó*, 477. 1933. április, <http://filmhivadokonline.hu/watch.php?id=561> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

²⁰ GPU borzalmak Lembergben. *Magyar Világhíradó*, 908. 1941. július, <http://filmhivadokonline.hu/watch.php?id=4295> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

²¹ Angolszász repülőgépek támadást intéztek hazánk területe ellen. *Magyar Világhíradó*, 1051. 1944. április, <http://filmhivadokonline.hu/watch.php?id=5679> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

A 908. adás híre a német *Die Deutsche Wochenschautól* érkezett, amely a szövetséges Harmadik Birodalom központi híradósorozata volt. A hír két részre osztható: az első a németek lemergi fogadtatását mutatja be, amelyet a filmhíradó a láthatóan lelkes helyi lakosság szempontjából felszabadulásnak állít be. A német hadsereget a film modernnek (jól felszerelt, gépesített stb.) és a helyiek körében népszerűnek mutatja. A film további részében a néző arra is magyarázatot kap, hogy mi volt ennek az oka: a szovjet GPU *ügynökei* civil ukránok százait ölték meg. A drámai képsorok nem hagytak kétséget afelől, hogy a „bolszevisták” valóban kegyetlenek, hiszen civil nőket és férfiakat öltek halomra (hogy miért, az nem derül ki). A képi ábrázolás naturalisztikus, az operatőr – a megszokott szerkesztési elvektől eltérően – néma csendben pásztázza a holttesteket, arcuk jól kivehető (az arcok bemutatására lásd Sontag, 2004). A látványt a felhangzó női sírás teszi még emlékezetesebbé: ilyesmire se előtte, se utána nem került sor. A felvételek hanghatásaira azért is külön érdemes figyelni, mert a lövések, a robbanások mindig eredeti hanggal szerepelnek, míg máskor többnyire zene kíséri a képeket.²² Fontos megjegyezni, hogy az ellenség nem jelenik meg, és a bevonuló németek veszteségeiről sincs szó. A hír tehát propagandisztikusan – de nem direkt módon – támasztja alá a magyar hadsereg határon túli bevetését, hiszen ott kegyetlenségeket történtek, és a helyiek örültek a bevonulásnak. Másrészt a hírben az is kódolva volt, hogy mi várható, ha Magyarországon uralomra jut a bolsevizmus. (Korábban szó volt a hírek kontextusáról: az ezt követő hír már a szovjet repülőterek – tehát katonai célpontok – elleni légitámadásról szól.)

Az 1051. adás majdnem három perce ezzel éppen ellentétes előjelű: a Magyarországra támadók akcióját teszi illegitimé. Az első momentum az, hogy a narrátor kiemeli, *nagyhéten*, azaz szakrálisan kiemelt időszakban történt a bombázás (a hírfűzér utolsó egysége a nagyszombati körmenetről szól). Ez a hír a magyarságot a nyugati-keresztény civilizációhoz kötötte, így a bombatámadást egyfajta „barbár” tettként is értelmezhetette a néző.²³ A következő az, hogy „terrortámadásnak” nyilvánítja az esetet a narrátor, amit azzal támaszt alá – képileg is –, hogy *polgári célpontok* semmisültek meg (itt utalnék a lemergi esetre). A romokat és a takarítást bemutató képek alatti zene illeszkedik a képsorok tartalmához. Az elmondottakat tovább fokozza a találatot kapott Szent László Kórház bemutatása, de halottakról, legyenek akár civilek, akár katonák, ez esetben sincs szó – ahogyan egyik híradófilmben sem. Természetesen nem maradhatott ki, hogy a *terrorbombázók* egyikét lelőtték: a Balatonban heverő roncsról több vágóképet is láthattak a nézők. Az elfogott legénységet jó állapotban láthatjuk, ami a „mi-csoport” humanitását jelzi. A megkomponált híradás végén már az újjáépítés és a szociális gondoskodás (a képen gyermekek, kibombázottak sora), az összefogás a főszerep.

A két hír jól rávilágít, hogy milyen üzenetet és miként próbált a filmhíradó eljuttatni befelé, a nézőkhöz, és milyen céllal: a cél a gyűlölet felkeltése és ébren tartása, az ellenség démonizálása, a belső egység szükségességének hangsúlyozása volt, mégpedig az I. világháború vélt tapasztalatai alapján (Sipos, 2010). Természetesen itt is feltehető a kérdés, hogy milyen hatásuk volt a látottaknak a befogadókra, főleg a háború végéhez közeledve, amikor a filmhíradó által bemutatott realitás egyre inkább elszakadt a mindennapokban tapasztalhatótól. Ez egyelőre nyitott kérdés. Sipos Balázs idézi egy közvélemény-kutatás eredményét, amely érdekes adalékot jelent a hatást illetően. A felmérés szerint 1944 márciusának első felében

„...amikor a »...sajtó nagy része« azt hirdette, hogy »...a németek oldalán minden szövetséges köteles kitartani [...] Arra a kérdésre, hogy Finnország a maga szempontjából helyesen tenné-e, ha kilépne a háborúból, a túlnyomó többség azt válaszolta, hogy igen! A következő kérdésre, hogy ez a lépés Magyarország sorsát előnyösen vagy hátrányosan befolyásolná-e, a többség azt válaszolta, hogy előnyösen. Ha a két kérdést együtt értékeljük, világosan kitűnik, hogy a névtelen polgár ezekben a kritikus napokban a háború folytatása ellen foglalt állást»” (Sipos, 2011: 84–85).

22 Ugyanez elmondható a német filmhíradókról is (Tegel, 2004). Bálint György újságíró, kritikus 1937-es cikkében kiemeli a japán–kínai háborúról szóló filmhíradó kapcsán a hanghatást. A korban megszokott militáris tartalmakhoz – főleg a megkomponált díszszemlékhez, felvonulásokhoz – képest ebben is újat hozott a filmhíradó (Bálint, 1981).

23 A 915. adásban kiemelték, hogy az Ukrajnába bevonuló magyar hadsereg megérkezését misék és keresztelések követték. Ebben az összefüggésben érhető tetten a propagandaszándék: a („barbár”) ellenség becsületének, erkölcsösségének aláaknázása, illetve az ösztönzés az ellenállás fokozására. A filmanyag ugyan nem maradt fenn, de a narráció szövegét ismerjük. Honvédeink tábori miséje Krivoj Rogban. *Magyar Világhíradó*, 915. 1941. szeptember, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4343> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Összegzés

A 20. századi Magyarország történetét végigkövették a különböző filmhíradó-sorozatok. A hazai történetírás (akárcsak a történelemtantárgy-pedagógia) egyelőre kiaknázatlanul hagyta ezt a forrásanyagot, valamint nem tárta fel szisztematikusan intézményi hátterét és társadalmi hatását sem. Pedig a Horthy-korszakban monopolhelyzetben lévő Magyar Filmiroda Rt. filmhíradó-sorozatának darabjai nem csupán szórakoztatták a közönséget, de tájékoztató- és propagandafeladatot is elláttak. A halál és a pusztulás vizualizálásának elemzése rávilágított például arra, hogy a mindenkori hatalom konkrétan miként használta fel saját érdekében a filmhíradót – vagy másként fogalmazva: a szerkesztők milyen témákat és hogyan tettek láthatóvá a hatalom céljai szerint (például a háború elfogadtatása érdekében). Ugyanilyen fontos, hogy mit „tettek láthatatlanná” a néző számára (például a zsidóság üldözését, az ellenzék tevékenységét). Azaz a kormány nemcsak az állam külpolitikai törekvései szolgálatába állította az elektronikus médiát, hanem saját hatalmának megerősítésére is.

Hivatkozott filmhíradók

A német bojkottmozgalom. Berlieni riport a Hitler-kormány által elrendelt egynapos zsidóellenes bojkott napjáról. *Magyar Világhíradó*, 477. 1933. április, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=561> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Angolszász repülőgépek támadást intéztek hazánk területe ellen. *Magyar Világhíradó*, 1051. 1944. április, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5679> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Dr. Sipőcz József polgármester a főváros jóléti intézményeiben. *Magyar Világhíradó*, 406. 1931. december, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=50> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

GPU borzalmak Lembergben. *Magyar Világhíradó*, 908. 1941. július, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4295> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Honvédeink tábori miséje Krivoj Rogban. *Magyar Világhíradó*, 915. 1941. szeptember, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4343> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Kegyeletes ünnepség a háborúban hősi halált halt bajtársak emlékezetére Aszódon. *Magyar Világhíradó*, 1040. 1944. január, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5605> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Kiss Ferenc köszöntője az első hangos filmhíradóban. *Magyar Világhíradó*, 398. 1931. szeptember, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.)

Megkezdték a zsidó irodalmi termékek megsemmisítését. *Magyar Világhíradó*, 1062. 1944. június, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5748> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.)

Nagyszabású ünnepség Bonyhádön Hitler vezér és kancellár ötvenötödik születésnapja alkalmából. *Magyar Világhíradó*, 1054. 1944. május, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5695>. (utolsó letöltés: 2014. X. 25.)

Nemzetiszocialista hatalomátvétel. *Hungarista Híradó*, 0. 1944. október, <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5883>. (utolsó letöltés: 2014. X. 25.)

Források

Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója. (1952) V. kötet. Budapest: Athenaeum.

Bálint György (1981): Igazi halál a vásznon. In: Bálint György: *A toronyőr visszapillant. II.* Szerk.: Koczás Sándor. Budapest: Magvető.

Dr. Illyefalvi I. Lajos, szerk. (1934): *Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve. XXII. évf. 1934.* Budapest: Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala.

Dr. Illyefalvi I. Lajos, szerk. (1939): *Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve. XXVII. évf. 1939.* Budapest: Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala.

Castiglione Henrik (1929): Budapest mozgóképüzemei. *Statisztikai Szemle*, 2. sz., 217–221. o.

- Castiglione Henrik (1939a): Ruszinszkó és a magyar mozipark. *Magyar Film*, 19. sz., 8. o.
- Castiglione Henrik (1939b): A magyar filmgyártás problémája. *Magyar Film*, 31. sz., 6–8. o.
- (sz. n.) (1939a): Életbe lépett a második zsidótörvény. *Magyar Film*, 13. sz., 1–2. o.
- (sz. n.) (1939b): Megnyílt a Híradó Filmszínház. *Magyar Film*, 43. sz., 2–3. o.
- Gyimesy Kásás Ernő (1943): A magyar híradófilm diadalútja. A Magyar Filmhíradó ezredik hete áll a nemzeti talpraállásunk szolgálatában. *Magyar Film*, 16. sz., 5–8. o.
- Magyar Filmiroda Rt. Kulturfilm Jegyzéke 1942. (1942.)* Budapest: Pallas.
- Magyarországi rendeletek tára, 1939. II. kötet.* Budapest: Magyar Kir. Belügyminisztérium, 1940.
- Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XXXV. 1927.* Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1928.
- Magyar Statisztikai évkönyv. Új folyam. XXXVII. 1929.* Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1930.
- Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XXXVIII. 1930.* Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1931.
- Magyar Statisztikai évkönyv. Új folyam. XLIII. 1935.* Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1936.
- v. d. (1940): Megnyílt a második híradómozsi. *Magyar Film*, 41. sz., 2–3. o.

Irodalom

- Bajomi-Lázár Péter (2006): Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 2. sz., 77–95. o.
- Barthes, Roland (1985): *Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról.* Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Bihari Péter (2008): *Lövészárkok a hátszországban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországnán.* Budapest: Napvilág Kiadó.
- Bokor László (1973): *Dobozba zárt háború.* Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Bowles, Brett (2004): German Newsreel Propaganda in France, 1940–1944. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, vol. 24, no. 1, pp. 45–67.
- Cunningham, John (2004): *Hungarian Cinema. From Coffee House to Multiplex.* Great Britain: Wallflower Press.
- Halász Csilla (2013): Híradók és dokumentumfilmek a Rákosi-korszakban. In: Erdődy Gábor (főszerk.) & Feitl István & Sipos Balázs & Varga Zsuzsanna (szerk.): *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Hoffman, Kay (2004): Propagandic Problems of German Newsreels in World War II. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, vol. 24, no. 1, pp. 133–142.
- Homoródy József (1965): A filmhíradó történetéből. In: Homoródy József (szerk.): *A magyar film húsz éve 1945–1965.* Budapest: Magvető Kiadó.
- Hubai László & Szabó Éva (1998): A Magyar Kommunista Párt gazdálkodása 1944–1948. *Múltunk*, 2. sz., 77–119. o.
- Kerettanterv (2012): <http://kerettanterv.ofi.hu/> (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).
- Knežević, Srdjan (1995): Filmvetítések Budapesten 1896 és 1900 között. *Filmkultúra*, 12. sz., 21–19. o.
- Kurutz Márton (2001): Budapesti helyszíntár. Budapest a híradó- és dokumentumfilmek tükrében, a kezdetektől 1945-ig. *Budapesti negyed*, 31. sz., 19–45. o.
- Lajta Andor (2001): A magyar filmlaboratóriumok története. *Filmspirál*, 2. sz., 105–124.
- Lénárt András (2010): A film mint történeti forrás. *Aetas*, 3. sz., 159–171. o.
- Lengyel András (2006): Hatvany Lajos Pesti Naplója (1917–1919). II. *Magyar könyvszemle*, 4. sz., 444–463. o.
- Molnár István (1972–1974): *A magyar tényfilmek története 1920–1930.* Budapest: kézirat.
- Molnár István (1983): Adalékok a hazai filmpropaganda és filmoktatás történetéhez (1895–1945). *Módszertani füzetek. Agitáció, oktatás, szemléltetés*, 4. sz., 31–37. o.
- Murányi Gábor (2005): „A legrosszabb orosz film is jobb, mint egy amerikai.” Dokumentumok a szovjet film magyarországi hegemóniájának megteremtéséről (1945–1948). *Múltunk*, 3. sz. 39–101. o.

Nemzeti alaptanterv (2012): http://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf (utolsó letöltés: 2014. X. 25.)

Nemeskürty István (1983): *A képpé varázsolt idő*. Budapest: Magvető Könyvkiadó,

Ormos Mária (2000): *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. I–II*. Budapest: PolgArt.

Pálffy Lajos (é. n.): *Nagy volt rá a magyar korona*. http://mandarchiv.hu/cikk/2895/Nagy_volt_ra_a_magyar_korona (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Petrik András (é. n.): A filmhíradók története Magyarországon 1948-ig. In: Hargitai Henrik & Hirsch Tibor (szerk.): *Médiatörténet*. http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=576&tip=0 (utolsó letöltés: 2014. X. 25.)

Pirityi Sándor (1996): *A nemzeti hírügynökség története*. Budapest: MTI Kiadó Kft.

Sándor Tibor (1997): *Őrségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1939–1944*. Budapest: Magyar Filmintézet.

Sipos Balázs (2002): A sajtó és a nemzetközi kapcsolatok a „hosszú huszadik század” első felében. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

Sipos Balázs (2010): Az első világháború médiahatásai. *Médiakutató*, 1. sz., 103–108. o.

Sipos Balázs (2011): *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Budapest: Argumentum.

Sipos Balázs (2013): Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? Amerika-képek és -értelmezések a Horthy-korban. *Médiakutató*, 1. sz., 21–40. o.

Sontag, Susan (2004): *A szenvedés képei*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Stradling, Robert (2001): *Teaching 20th-century European history*. Germany: Council of Europe Publishing.

Tegel, Susan (2004): Third Reich newsreels – an effective tool of propaganda? *Historical Journal of Film, Radio and Television*, vol. 24, no. 1, pp. 143–154.

Tóth István (1993): A mozi a koalíciós pártok gazdálkodásában (1945–1948). *Múltunk*, 4. sz., 68–91. o.

Turbucz Dávid (2010): Vezérkultusz és nyilvánosság. Horthy Miklós „országglásának” húszéves jubileuma (1939–1940). *Médiakutató*, 2. sz., 101–122. o.

Varga Emese (2014): Történelmi játékfilmek a történelemtanításban II. Tanárok a filmhasználatról. *Történelemtanítás, Új folyam*, 1. sz., http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2014/05/05_01_06_Varga.pdf (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Varga Emese (2013): Történelmi játékfilmek a történelemtanításban. *Történelemtanítás, Új folyam*, 2. sz., http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2013/07/04_02_07_Varga.pdf (utolsó letöltés: 2014. X. 25.).

Vass Zoltán & Zalai K. László (1992): A tájékoztatás intézményrendszere 1944–1948. *Múltunk*, 1. sz., 72–89. o.

Záhonyi-Ábel Márk (2012): Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedében. *Médiakutató*, 2. sz., 91–101. o.

Z. Karvalics László & Andreides Gábor (2006): *A Magyar Távirati Iroda története 1945–1948*. Budapest: Napvilág Kiadó & Magyar Távirati Iroda.

Fekete Bálint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományok Doktori Iskolájának másodéves ösztöndíjas hallgatója. Kutatási területe a filmhíradók története, különösen a filmhíradók társadalom-ábrázolása. Email: feketebalint28@gmail.com.